

דאה שחורת-כתף, מתאזרחת בישראל

כתב: ד"ר חיים מויאל
צילם: אבנר וולברום

דאה שחורת-כתף היא דורס יום קטן ושקט, אך נמרץ, המתמחה בציד מכרסמים בשדות, ועל כן נחשב למתאזרח של כבוד, אם כי עדיין נחשב למזדמן ומקנן נדיר מאוד באזורים ספורים בישראל. מין זה, מהנפוצים בדורסים בעולם, מקורו באירו-אסיה ונראה שהוא ימשיך להרחיב את תחומי תפוצתו בעולם ובישראל, על אף שהוא רק מתחיל להתאושש מההרעלות המאסיביות באזורים נחשלים בעולם, שכמעט חיסלו את מרבית אוכלוסיותיו שם בעבר הלא רחוק.

הדאה קטנת מידות: מוטת כנפיה כשל נץ מצוי (80-95 ס"מ), ואורך גופה כשל בז מצוי (35-31 ס"מ). למין המיוחד הזה הוענק שם של סוג נפרד; שמו המדעי גזור מיוונית ופירושו "מין דיה תכולה", בשל צבע גופו התכול. פירוש השם האנגלי (Black-shouldered kite) "דיה שחורת-כתף", כשם העברי (שם הסוג העברי - דאה, ההולם אותו היטב, נקבע על ידי האקדמיה ללשון עברית).

על פי הנרי בייקר טריסטרם, מין זה נחשב לנדיר ומפעם לפעם הופיע באזורים שונים, כמו בעמק הירדן וביערות ממערב לנצרת.

תפוצתו של המין גדולה למדי, אך הוא מפוזר במספרים קטנים יחסית. המין יציב באירופה וידוע כמקנן כיום בספרד (בעיקר באזורים חקלאיים, אך לא ביערות עבותים), פורטוגל ודרום-מערב

הדאה שחורת-הכתף (*Elanus caeruleus*) היא דורס יום קטן ממשפחת הנציים, שבתכונותיו הוא "שעטנז" של בז, זרון ודיה. בגודלה וברפרופה באוויר היא מזכירה את הבז, את הזרון היא מזכירה בצבעיה, באחיזת הכנף בדאייה (עם כנפיים מורמות) ובמעוף הסריקה הנמוך מעל השדות, ואילו לדיה האדומה היא דומה בהתנהגות אכילה של מכרסמים, לרבות פגרים. בדאייה כנפיה קמורות כשהזנב פרוס לרווחה, ואילו ברפרוף הכנפיים קמורות והזנב מוטח מטה בחזקה.

צבע קדמת כנפיה (סוככות) של הדאה שחור, והוא המצוי בכל הגילאים ומנוגד מאוד לגוון הכללי הבהיר שלה, ומכאן שמותיה בשפות שונות, לרבות שמותיה האנגלי והעברי. צבע עיניה אדום עמוק. הזוויגים הבוגרים דומים למדי (הנקבה גדולה ב-15 אחוז מהזכר), ואילו לצעיר עיניים חומות ומרבית גופו מפוספס בחום ואפור.

דאה בוגרת, רגע לאחר נחיתה על ענף. הכנפיים עדיין פרוסות כלפי מעלה.

2

הדאה נחשבת למדבירה ביולוגית מוצלחת מאוד של מכרסמים הפעילים ביום, כמו נברנים, וידועה גם כניזונה באזורי התיישבות מעכברי בית, מה שבאמת הופך אותה למועילה אף יותר במשכנותיו של האדם. המכרסמים מהווים על פי מחקרים שונים כ-90 אחוז מהדיאטה שלה. היא ניזונה גם מציפורים קטנות (כמו מיינות ויונים), זוחלים קטנים, דוחיים, עטלפים וחרקים גדולים. הדאה לא נצפתה שותה מים כלל, והיא נסמכת בבירור על הנוזלים המצויים בגוף הטרף.

מעניין לציין כי "חולדות הכותנה" בטקסס שבארצות הברית מחוסלות בהצלחה יתירה על ידי מין זה. פרטי הטרף מוגדרים הן על ידי זיהויים בעת הלכידה והאכילה והן על ידי אנליזה של הצנפות (Pellets), המשמרות [משמרות עדויות אמנם באורח פחות מוצלח משל דורסי הלילה, אך עדיין במקרים רבים ניתן להגדיר את מין הניצוד.

הדאה צדה לבד או בזוגות, בעיקר מוקדם בבוקר ואחרי הצהריים. הסריקה אחר הטרף מתבצעת לרוב בגובה נמוך, שלא עולה על 10-12 מ' מעל פני הקרקע (הצייד מתבצע על ידי סריקה מעל שדות, כזרון, והגובה עשוי להגיע לכדי שניים-שלושה מ' בלבד). כבז המצוי גם הדאה נוהגת לרדת למפלס ביניים לפני צלילתה הסופית אל הטרף, אך בניגוד לבז אין היא סוחפת את עצמה הצדה במהירות לחיפוש מחדש. לרוב הטרף ניצוד לאחר רפרוף אופייני באוויר וצלילה. הדאה היא מין סוליטרי, אך היא נוטה להתלהק בעת שפע מזון מתפרץ כמו "מכת עכברים". הצייד מתבצע גם מעמדת תצפית בולטת מעל השדות החקלאיים או השטחים הפתוחים המועדפים עליה לצייד, אך גם

צרפת, ואילו באסיה הוא מקנן במקומות הגבוהים באזורים רבים, מבנגלדש וסין לדרום-מזרח אסיה, לרבות סינגפור. בכל האזורים בצפון היבשות של האזור הפליארקטי הוא נומאדי, תכופות נע מרחקים גדולים כתגובה למשטרי גשם חזקים, אם כי ישנן אוכלוסיות לא מעטות שהן סדנטריות, שלא נודדות כלל.

הוא נפוץ במרבית אפריקה התת-סהרית, לרבות מסנגל לאתיופיה ועד דרום אפריקה. שם הוא פעיל במיוחד בסוואנות, בערבות ובספר המדבר. מין זה נפוץ גם בערב ופקיסטן. קיימים ארבעה תת-מינים, אך באוסטרליה קיים מין אחר, כמעט זהה (*E. axillans*) לזה של העולם הישן, והוא מצוי בשטחים פתוחים. על פי סקרים שונים, מין זה מתפשט ומגדיל בעשורים האחרונים את תחום תפוצתו. בישראל, כאמור, הוא נחשב למזדמן נדיר אשר לאחרונה נצפים פרטים שלו גם בחורף, אך ישנם פרטים המקננים בהצלחה בעמק החולה, אזור ראש העין ואולי אזורים נוספים.

1. זכר של דאה שחורת-כתף (מימין) מגיע עם נבן. בדרך כלל הזכר נעמד על עץ ושורק לנקבה. במקרה הזה הנקבה עפה לקראתו כדי לקבל לרשותה את הטרף.
2. זוג גוזלים מחוץ לקן. לגוזלים ולפרחונים עיניים שחורות. לאחר זמן מה העיניים של הדאות הצעירות מקבלות גוון חום, ואילו לבוגרים עיניים אדומות.
3. דאה נקבה לאחר ששיימה לאכול עפה לקן כדי להמשיך לדגור.

3

1

זוג פרחונים אחים אשר עפו לצמרת העץ הסמוך. עמידתם עדיין אינה בטוחה, והם מנפנפים בכנפיים במטרה לשמור על יציבות. גם המעוף איננו יציב, והם נתקלים זה בזה. בשלב זה הם עדיין תלויים לחלוטין בהורים המביאים להם מזון.

בעמקים, באזורי ספר וערבות (היא נמנעת מאזורים יובשניים מאוד), והיא גם פעילה ביערות צפופים. מין זה הוא מן הבודדים בדורסים שהרוויח בגדול משינויי ייעוד הסביבה על ידי האדם בעשרות השנים האחרונות, משטחי בור לשטחים חקלאיים נרחבים. מחקרים הראו כי למעלה מ-50 אחוז משעות היום מנוצלות לשיחור מזון, כשבחמישית מכך מתבצע הציד ממעוף, על צורותיו השונות. סינוץ נוצות הוא פעולה חיונית לאורך כל השנה, אך היא מבוצעת יותר בבוקר מאשר בשעות היום האחרות.

העדפתו הברורה של מין זה היא ציד מתצפית בעמדה בולטת בנוף, כמו גזע של עץ מת, עמודי טלפון וחשמל, מה שמקל על איתורו על ידי הצפר החובב. בזבז האנרגיה מעמדת תצפית נמוך פי שבעה מהאנרגיה שאובדת בעת רפרוף באוויר, אך כך גם הרווח האנרגטי, שהרי בשיטה זו הדאה ניזונה בעיקר מחרקים גדולים, אז היא מבצעת צניחה ישירה וכמעט פסיבית אל הטרף. מעניין לציין כי שיעור ההצלחה בציד נושק ל-15 אחוז, כשבמחקר שעסק בעניין נמנו 35 הצלחות בצלילה לטרף מתוך 252 מקרים. מרדף אווירי אחרי ציפורים מתבצע לעתים נדירות, ולרוב על ידי הזכר. הטרף נאכל באוויר או בעמדת אכילה. כמו דורסים שונים נוהגת הדיה לעקוב אחר שרפות עשב כדי לאתר בעלי חיים מבוהלים הנסים על נפשם.

2

1

1. לאחר ההזדווגות, שנמשכת כעשר שניות, הזכר עף.
2. הנקבה לוקחת במקורה את הטרף מידי הזכר, המחזיק בו באמצעות הטפרים.
3. הנקבה מחזיקה בנברן, והזכר עדיין עומד על ידה.

בעונת הרבייה הדאה תוקפת פולשים כמו עורבים חמסנים, אך היא פחות תקיפה אל מול בני מינה יחסית לדורסי יום אחרים, אלא בעת מחסור חמור במזון (שטח תחום המחיה והטריטוריה מושפעים ישירות מכמות המתחרים וצפיפות הטרף). בהקשר זה היא נוהגת לצלול אל מול הפולש בצלילה מהירה, ואפילו לעתים, בקרב אווירי מול הפולש, אוחזים השניים טפרים (Talon grasping) עד להפרדות קרוב לפני הקרקע, כאשר בעל הנחלה נמצא על פי רוב כשידו על העליונה. המצג הטריטוריאלי אל מול מתחרים בעונת הרבייה מתבטא בהנעת הזנב מעלה-מטה בעקשנות (Tail flapping), בהתרגשות ובתכיפות. אל מול אדם המתקרב יתר על המידה, נוהגת הדאה להסתלק בקריאות רמות (שריקות) או בגלישה נועזת קרוב לראשו של הסקרן.

הדאה נוהגת ללון בקבוצות קטנות על עצים. מחוץ לעונת הקינון מתקיימות לעתים שוטטויות לא סדירות למקומות המציעים זמינות טובה של מזון.

הדאה מוגדרת כעוף מונוגמי, שבו הזוויגים שומרים אמונים לכל החיים, אלא אם כן מסיבה כלשהי אירע משהו טרגי לאחד מהזוויגים.

2

2

1

3

1. דאה מביאה ענפים נוספים לשיפוץ וניקוי הקן. במהלך הקיטון הדאות מפנות חלק מהענפים ומביאות ענפים חדשים.
2. זכר בוגר של דאה שחורת-כתף במעוף ונחיתה על עצים באזור הקן. בזמן שהוא לא עסוק בציד, הוא שוהה באזור ומסלק מסביבתו כל איום, כגון עורבים ובזים.
- 3.

מפתיע לציין כי המין מסוגל להתרבות כבר מגיל שנה בלבד, מה שעוזר להבטיח התרבות פוטנציאלית מהירה. ידועים מקרים שבהם בעת שפע מזון המין מסוגל להתרבות אפילו פעמיים בשנה.

החיזור מלווה במרדפים הדדיים, צלילות של הזכר לעבר הנקבה, העברת מזון, וכן קריאות מהקן. בחיזור נוהגים בני הזוג לעוף במעוף פרפר. בהמשך החיזור, הזכר צולל בצורה ספירלית לעבר הנקבה ומאכיל אותה באוויר. הנקבה מתקרבת אליו כשהיא גולשת הפוכה באוויר ולוקחת ממנו את השי המוצע. החיזור מלווה בקריאות תכופות, כבמקרה של דורסי יום רבים.

בזמן של שפע מכרסמים נצפו אוכלוסיות מסוימות מקננות לאורך כל השנה, והסתבר כי ישנה קורלציה בין פיזור הקנים לבין ריכוז ותפוצת המכרסמים, וכשהצפיפות יורדת מתחת לסף מסוים הדאות עוזבות למקומות אחרים. תחילת הקיטון מסוף פברואר ועד תחילת אוגוסט, ואילו באזורים הטרופיים והתת-טרופיים הקיטון לאורך השנה, לרוב בסוף עונת הגשמים. הקן דמוי ספל שטוח הבנוי מזרדים וענפים דקים. אמנם הזכר הוא זה הנוהג להביא את מרבית חומרי הבנייה של הקן, אך הקן נבנה בעיקר על ידי הנקבה, במקום גבוה על העץ. הקן נבנה בכל שנה מחדש, בעיקר על עצי דקל ואיקליפטוס. במחקר שבוצע בספרד התברר כי ישנה העדפה לקינון בבתי גידול מגוונים,

2

1. דאה בוגר מאכיל שני גוזלים בקן.
2. זכר צעיר עם עיניים חומות, צד לעצמו נברן ונעמד על ענף כדי לאכול. בדרך כלל הדאות דואות מעל השטח וסוקרות את הקרקע. כאשר הן מבחינות בטרף, הן צוללות אליו במהירות. כדי לסקור את הקרקע בחיפוש אחר טרף הן מרפרפות מעל נקודה אחת במשך שתיים-שלוש דקות או עומדות על ענף גבוה.

כמו שדות חקלאיים לצדם של אזורים לחים, שולי חורשים פתוחים ושדות מרעה. בעונת הרבייה הזכר מבלה את זמנו הרבה יותר מן הנקבה בציד, בהאכלת בת זוגו והגוזלים, ובהשגחה והגנה פעילה על הקן.

הנקבה מטילה לרוב שלוש עד חמש ביצים (תועדו מקרים, כמו בספרד, שבהם הוטלו אפילו שבע ביצים בזמן של שפע מזון). משך הדגירה הוא קצת פחות מחודש ימים, והגוזלים מטופלים בקן כחמישה שבועות נוספים עד לפריחה. הטיפול בגוזלים מחוץ לקן נמשך עוד כשלושה שבועות, עד לעזיבתם המוחלטת את הוריהם.

רוב הגוזלים בקן שורדים, למרות הבדלי הגודל בין האחים הנגרמים על ידי אסיכרוניזציה בהטלה ובדגירה. יתר על כן, ההורים מצליחים לעתים לקיים מחזור קינון נוסף ברגע שהגוזלים עוזבים את טריטוריית הקינון.

מין זה מוגדר בסיכון נמוך ואוכלוסייתו העולמית היא מעל למיליון פרטים, כאשר האוכלוסייה האירופית נאמדת ב-50,000 פרטים בלבד, מתוכם מקננים באירופה פחות מ-1,000 זוגות.

ההרעלות המשניות של מכרסמים שהומתו בחומרי הדברה מסוכנים ובלתי מתפרקים הן הגורם העיקרי לצמצום אוכלוסייתו. סכנות נוספות הן פגיעה באתרי קינון, ציד ושווד ביצים וגוזלים על ידי האדם וטורפים שונים. צמצום השימוש בחומרי הדברה והשימור של מבנים קטנים, משוכות, עצים ואדמות בהר עשויים לעודד את הצלחת ההתפשטות של מין מועיל ונאה זה. □